

Napačni začetki:

Izključenost romskih otrok iz osnovnošolskega izobraževanja v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem ter v Sloveniji

Povzetek

Napačni začetki: Izključenost romskih otrok iz osnovnošolskega izobraževanja v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem ter v Sloveniji

Romski otroci se v evropskih državah pri vključevanju v izobraževanje soočajo z ovirami. Neuspeh držav pri zagotavljanju pravice do izobraževanja zmanjšuje prihodnje zaposlitvene možnosti za posamezne otroke in ohranja stanje prikrajšanja in marginalizacije romskih skupnosti.

Izobraževanje ni le pravica sama po sebi, ampak je nujno za doseganje ostalih človekovih pravic. Romske skupnosti so med najrevnejšimi v Evropi. Segregacija in diskriminacija sta mnoge Rome prisilili k življenju na robu družbe, ponekod v razpadajočih naseljih, brez osnovne infrastrukture in storitev. Romi so v mnogih državah poglavitne žrtve policijskega nasilja in rasno motiviranega nasilja s strani posameznikov ali skupin. Prepogosto se tudi dogaja, da ne dobijo pravične zadostitve v primerih kršitev svojih človekovih pravic.

To poročilo opisuje pomanjkljiv dostop romskih otrok do osnovnega izobraževanja v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem ter v Sloveniji. Romi prepogosto ne obiskujejo pouka, ali pa ga obiskujejo le občasno. Visoka stopnja Romov, ki prenehajo z izobraževanjem, pomeni, da mnogi ne zaključijo osnovne šole. Nekateri Romi obiskujejo izključno romske razrede, ki uporabljajo skrajšan učni načrt. Prav tako so razširjena rasistična mnenja in predsodki, tudi med nekaterimi učitelji in izobraževalnimi delavci, ki delajo z romskimi otroci.

Skrajna revščina mnogim romskim otrokom ne omogoča popolnoma izkoristiti možnosti, ki jih ponuja izobraževanje. Ponekod so na voljo brezplačni obroki, učbeniki in prevoz, a otroci pogosto ne morejo premagati prevelikih razdalj med romskimi naselji in šolami ali pa pouka ne obiskujejo zaradi pomanjkanja zimskih oblačil. V hladnih in prenatrpanih domovih je romskim otrokom pogosto onemogočeno učenje in pisanje domačih nalog. Romski otroci, ki obiskujejo pouk, so

prepoznavni zaradi svojih slabših oblačil in tako tarče posmeha in nadlegovanja s strani vrstnikov.

Države so odgovorne za premagovanje teh ovir pri izobraževanju, a oblasti v Sloveniji, Bosni in Hercegovini ter na Hrvaškem niso uspele zagotoviti spoštovanja in uresničitve pravice do izobraževanja. To velja tudi za določene primere, kjer se niso spopadle z rasizmom in diskriminacijo proti romskim skupnostim, tako v šoli in izven nje. Države prav tako niso zagotovile pravice do izobraževanja romskim otrokom z aktivnim spodbujanjem njihovega polnega vključevanja v izobraževanje.

Pravica do izobraževanja

Pravica do izobraževanja je zapisana v mednarodnih standardih in pogodbah o človekovih pravicah, ki mnoge zakonsko veljajo v Sloveniji, Bosni in Hercegovini in na Hrvaškem. Obveznosti držav do pravice do izobraževanja se lahko določijo z naslednjimi štirimi kategorijami:

- **Razpoložljivost.** Osnovno izobraževanje mora biti obvezno in brezplačno za vse. Na voljo mora biti ustrezno število delujočih izobraževalnih ustanov in programov.
- **Dostopnost.** Izobrazba mora biti dostopna vsem brez diskriminacije, tako zakonsko kot tudi dejansko, še posebej najbolj ranljivim skupinam.
- **Sprejemljivost.** Oblika in vsebina izobraževanja, vključno z učnimi načrti in metodami, morata biti sprejemljivi (na primer ustrezni, kulturno sprejemljivi in kakovostni).
- **Prilagodljivost.** Izobraževanje se mora prilagajati potrebam učencev znotraj njihovega raznolikega družbenega in kulturnega okolja. Potrebno je izvajati ukrepe za izboljšanje dostopnosti in koristnosti izobraževanja za otroke.

Države, ki želijo vstopiti v Evropsko unijo (EU), morajo izpolnjevati standarde človekovih pravic in domačo zakonodajo uskladiti z zakonodajo EU. Slovenija je postala članica EU leta 2004, Hrvaška ima status kandidatke, Bosna in Hercegovina pa status »potencialne kandidatke«.

Kriteriji EU od institucij in držav kandidatk zahtevajo zagotavljanje demokracije, pravne države, človekovih pravic in spoštovanja ter zaščite manjšin (kopenhagenski kriteriji). EU je junija 2000 sprejela direktivo za uveljavljanje principa enakopravne obravnave, ne glede na rasno in etnično pripadnost (»Direktiva o rasni enakosti«), ki

prepoveduje neposredno in posredno diskriminacijo ter se še posebej nanaša na izobraževanje.

Bosna in Hercegovina

V Bosni in Hercegovini po različnih ocenah živi od 20.000 do 100.000 Romov, pri čemer je najpogosteje uporabljena številka 60.000. Romščina ostaja prvi jezik mnogih, čeprav se njena uporaba pri mlajših generacijah zmanjšuje. Pomemben delež Romov živi v nezakonito zgrajenih naseljih brez zagotovljene varnosti posesti ter z omejenim ali brez dostopa do osnovnih storitev. Stopnja revščine je pri Romih bistveno višja kot pri ostalih prebivalcih.

Pravica do izobraževanja in zaščite pred diskriminacijo je zapisana v zakonodaji Bosne in Hercegovine. Pripadniki manjšinskih skupnosti imajo pravico do izobraževanja v svojem jeziku ali učnega načrta, prilagojenega njihovi kulturi, če dosega določen delež učencev. Leta 2004 sprejeti akcijski načrt o izobraževalnih potrebah Romov in pripadnikov ostalih narodnostnih manjšin naslavlja mnoga področja in zagotavlja, da so Romi polno vključeni v izobraževalni sistem, ki je prilagojen njihovim potrebam in kulturi.

Še vedno pa stopnja nepismenosti med Romi ostaja visoka in mnogi romski otroci so delno ali popolnoma izključeni iz izobraževanja. V večini primerov ne morejo obiskovati predšolskih programov. Kljub nekaterim izboljšavam v preteklih letih pri obiskovanju osnovnega izobraževanja, ki so tudi posledica delovanja nevladnih organizacij (NVO-jev) in posameznih lokalnih oblasti, ostaja vključenost v osnovno izobraževanje izjemno nizka.

Zaradi visoke stopnje nezaključenega izobraževanja, romski otroci včasih prekinejo osnovno izobraževanje že po nekaj letih. Statistike prav tako kažejo, da imajo romske deklice še manjšo možnost dostopa do izobraževanja od romskih dečkov.

Razpoložljivost. Osnovno izobraževanje je v Bosni in Hercegovini brezplačno in obvezno. Vendar je bilo uresničenih le malo vidikov iz leta 2004 sprejetega akcijskega načrta, ki predvideva tudi usposabljanje izobraževalnega osebja o jeziku in kulturi Romov.

Mednarodna skupnost je pogosto poudarjala pomen pomoči pri povojni stabilizaciji in rekonstrukciji, vključno z reformo izobraževalnega sistema za Bošnjake, Hrvate in Srbe. Pomanjkanje ustrezno usposobljenih učiteljev in nižja prioriteta izobrazbene podpore za manjšine je zmanjšala razpoložljivost izobraževanja za otroke iz romskih skupnosti.

Dostopnost. Izjemna revščina romskih skupnosti je eden od pglavitnih razlogov slabega obiska šol. V akcijskem načrtu je predvidena pomoč v obliki brezplačnih učbenikov, obrokov in prevoza za otroke iz romskih družin z niskimi dohodki. Ta pomoč pogosto ni izvedena, z izjemo nekaterih primerov razdeljevanja brezplačnih učbenikov.

Negativni stereotipi o »načinu življenja« Romov ali odnos do izobrazbe so pogosto uporabljeni argumenti pri razlagi nizke stopnje obiskovanja pouka in ocen.

[»Še zmeraj se ne zavedamo dovolj pomena, ki ga ima izobraževanje za Rome. Oni se do nje obnašajo 'liberalno' – lahko greš v šolo, ne smeš v šolo, ni ti potrebno hoditi v šolo«. **Poročilo Bosne in Hercegovine Odboru OZN za odpravo rasne diskriminacije, September 2005.**]

Zdi se, da lokalne institucije za socialno pomoč naredijo le malo za zagotovitev vključevanja romskih otrok v obvezno izobraževanje. Težave lokalnih oblasti pri iskanju otrok, ki ne hodijo v šolo, so delno pogojene tudi s samim pomanjkanjem statističnih in zanesljivih podatkov o Romih na lokalni in nacionalni ravni.

Sprejemljivost. Diskriminacija proti Romom in negativni stereotipi so pogosto odražajo pri marginalizaciji romskih skupnosti in njihovi izključenosti iz uveljavljanja mnogih človekovih pravic. Kljub obstoju poročil o diskriminaciji proti romskim otrokom v šolah, se taki dogodki še niso sprevrgli v odkrito diskriminatorna dejanja, npr. v segregacijo romskih otrok v šolah ali njihovo izključenost iz nekaterih izobraževalnih dejavnosti.

Romska kultura in tradicija nista sistematično vključeni v učni načrt. Nekateri šole, ki jih obiskuje večje število Romov, so organizirale občasne dogodke in izvenšolske dejavnosti, usmerjene v romsko kulturo. Te dejavnosti so večkrat potekale v sodelovanju z romskimi organizacijami, vendar so nezadostne in v najboljšem primeru služijo le kot poskus premostiti pomanjkanja romske kulture v učnih načrtih, ki jih sprejme država.

Prilagodljivost. Predšolske programe obiskuje le majhno število Romov, kljub določbam v akcijskem načrtu in nekaterim pozitivnim primerom na lokalni ravni. Ti programi pogosto niso brezplačni ali finančno podprti. Prav tako ostaja število romskih učiteljev in ostalega osebja v šolah nizko, kljub določilom akcijskega načrta o povečanju njihovega števila.

Romski jezik se na šolah ne uporablja ali poučuje, z redko izjemo kulturnih dejavnosti, ki jih organizirajo šole lokalno. Oblasti prav tako še niso izvedle nobenih ukrepov za uvedbo pouka v romskem jeziku v osnovnih šolah in tiskanja učnih pripomočkov, čeprav bo ta proces dolgotrajen.

Hrvaška

Po ocenah na Hrvaškem živi med 30.000 in 50.000 Romov, čeprav se je na popisu prebivalstva leta 2001 za Rome izreklo le 9.000 prebivalcev Hrvaške. Skoraj 80 odstotkov Romov na Hrvaškem uporablja romščino ali njej soroden jezik *Ljimba d'bjas*. Z izjemo glavnega mesta Zagreba, Romi večinoma živijo v ločenih zaselkih, ki so pogosto zgrajeni brez prostorskih dovoljenj in niso opremljeni z osnovno infrastrukturo in storitvami. Visoka stopnja revščine je še posebej pereč problem pri Romih, ki so pogosto izključeni iz trga dela zaradi nizke stopnje izobrazbe, visoke stopnje nepismenosti in diskriminacije.

Pravica do izobraževanja in zaščite pred diskriminacijo je zapisana v hrvaški zakonodaji. Manjšine na Hrvaškem so upravičene do izobrazbe v lastnem jeziku ali pisavi ter o njihovi kulturi in zgodovini. Leta 2003 sprejet nacionalni program za Rome obsega ukrepe za spodbujanje vključevanja romskih otrok v izobraževanje. Hrvaška sodeluje v regionalnem medvladnem projektu Desetletje vključevanja Romov (2005-2015) in se je v leta 2005 sprejetem akcijskem programu zavezala k izboljšanju dostopa Romov do izobrazbe, zaposlitve, zdravstvenega varstva in stanovanj.

Kljub tem ukrepom so romski otroci še zmeraj pogosto izključeni iz osnovnega izobraževanja. Romski otroci pogosto ne končajo osnovnega izobraževanja in ponavljajo razrede. Le okoli 27 odstotkov naj bi jih uspešno zaključilo osnovnošolsko izobraževanje. Stopnja obiskanosti pouka je pri romskih otrocih mnogo manjša kot pri njihovih neromskih sovrstnikih. Po uradnih ocenah vsak tretji romski otrok ni nikoli obiskoval pouka.

Razpoložljivost. Osnovno izobraževanje je na Hrvaškem obvezno in brezplačno. Učitelji, ki učijo Rome, poročajo o pomanjkanju ustrezne izobrazbe glede področij romske kulture in zmanjšanja negativnih stereotipov o Romih. Nacionalni program za Rome in akcijski načrt za Desetletje vključevanja Romov ne vsebujeta specifičnih ukrepov o usposabljanju učiteljev, ki v osnovnih šolah delajo z romskimi otroci. Pomanjkanje ustrezno usposobljenih učiteljev je zmanjšalo razpoložljivost obveznega izobraževanja za romske otroke.

Dostopnost. Prenatrpanost in pomanjkanje osnovne infrastrukture v večini romskih naselij negativno vpliva na dostopnost izobraževanja in njegovih prednosti. Čeprav centralne in lokalne oblasti in šole nudijo pomoč romskim družinam pri nakupu učbenikov, pisal in oblek za šoloobvezne otroke, se mnogo revnejših družin še vedno srečuje s težavami pri pokrivanju stroškov.

Zakonska določila o obveznem izobraževanju se v primeru romskih otrok, ki pouka ne obiskujejo, ne izvajajo vedno. Na nekaterih območjih socialne službe nimajo

zadostnega števila osebja in virov za pomoč pri obiskovanju pouka ali za spopad z vrsto socialnih in ekonomskih težav, s katerimi se srečujejo romske družine.

Čeprav se število razredov z izključno romskimi otroci in skrajšanim učnim načrtom manjša, so romski otroci še vedno tarče diskriminatornega vedenja zaradi negativnih stereotipov učiteljev in nizkih pričakovanj.

»Če je kaj narobe v šoli, so za to vedno krivi Romi.«

»Učitelj me okara, če govorim svoj jezik.«

»Učitelji nočejo niti slišati naših pesmi.«

Romski otroci na hrvaški osnovni šoli, marec 2006.

Sprejemljivost. Izobraževanje bi moralo spodbujati razumevanje med etničnimi skupinami in spoštovati otrokovo kulturno identiteto, jezik in vrednote. Diskriminacija proti Romom neposredno omejuje dostopnost do izobraževanja in obenem ni v skladu s cilji izobraževanja, ki jih določajo mednarodni standardi varovanja človekovih pravic.

Za razliko od drugih manjšin romska kultura in tradicija nista sistematično vključeni v učne načrte na hrvaških šolah. Posamezni učitelji in šole so začeli izvajati dejavnosti povezane z Romi, tudi v sodelovanju z romskimi NVO-ji.

Prilagodljivost. Čeprav mnogi odrasli Romi razumejo in govorijo hrvaško, mnogi romski otroci, ki jezika ne poznajo ali pa ga le slabo razumejo, trčijo ob precejšnje težave ob prihodu v šolo, kjer učitelji uporabljajo izključno hrvaščino. Jeziki, ki jih govorijo Romi, so v nasprotju z ostalimi manjšinskimi jeziki skorajda brez zastopanosti v šolah.

Za razliko od ostalih prebivalcev mnogo romskih otrok ni vključenih v predšolske programe, čeprav je v preteklih letih prišlo do izboljšav. Romske družine z nizkimi prihodki ne morejo plačevati mesečnih stroškov vrtcev. Vse romske družine nimajo dostopa do brezplačne predšolske izobrazbe.

Obstoječi predšolski programi, ki jih organizirajo romske organizacije, so namenjeni izboljšanju znanja hrvaščine in drugim načinom lažje integracije. Kljub ustreznim ukrepom, ki jih določata nacionalni program za Rome in akcijski načrt za Desetletje vključenosti Romov, in vidnemu napredku, so razpoložljiva sredstva še zmeraj nezadostna.

Poleg tega veliko šol z bistvenim deležem Romov izven medžimurske in varaždinske županije ne zaposluje romskih pomočnikov. Pomočniki lahko igrajo bistveno vlogo

pri premagovanju jezikovnih težav in pri spodbujanju komunikacije med šolami in romskimi skupnostmi ter starši. Starši se tudi pritožujejo, da so romski otroci prepuščeni slabo usposobljenim romskim pomočnikom in tako deležni nezadostne izobrazbe, medtem ko se učitelj ukvarja z neromskimi otroci. Da bi bila uporaba romskih pomočnikov zares koristna za vključevanje Romov v šole, morajo asistenti pridobiti ustrezno izobrazbo, ki jim bo omogočila polnejše in ustrežnejše sodelovanje v učnem procesu.

Slovenija

V Sloveniji po ocenah živi med 7.000 in 12.000 Romov, čeprav se je v popisu leta 2002 za Rome izreklo le kakšnih 3.000 ljudi. Romski jezik v Sloveniji je razdeljen na dve glavni različici, ki se govorita predvsem na Dolenjskem in v Prekmurju. Mnogo šoloobveznih romskih otrok govori slovenščino slabo ali pa sploh ne. Romi pogosto živijo v naseljih, ki niso formalno legalizirana, zato nimajo nikakršnih zagotovil o trajnosti bivališča. Na določenih območjih nezaposlenost presega 90 odstotkov.

Slovenska zakonodaja štiti pravico do izobraževanja in prepoveduje diskriminacijo, vendar v zakonodaji in v praksi obstajajo razlike med "avtohtonima" italijanskima in madžarskima manjšinama, ki imata pravico do izobraževanja in šolanja v lastnem jeziku in uživata najvišjo stopnjo manjšinske zaščite, "avtohtonimi" romskimi skupnostmi, ki uživajo nižjo stopnjo zaščite, in "neavtohtonimi" Romi, katerih manjšinske pravice niso zaščitene.

Leta 2004 je Slovenija sprejela Strategijo za izobraževanje Romov, ki navaja glavne ovire pri integraciji romskih otrok in vrsto politik in ukrepov, namenjenih izboljšanju dostopnosti izobraževanja Romov.

Vendar kljub temu večina romskih otrok v Sloveniji še vedno nima dostopa do predšolske vzgoje. Stopnja vključenosti v osnovno izobraževanje je kljub izboljšanju nižja kot pri ostali populaciji. V Prekmurju 70 odstotkov romskih otrok redno hodi v šolo, medtem ko je na Dolenjskem takšnih samo 39 odstotkov. Tudi romski otroci, ki pogosto hodijo v šolo, mnogokrat ne končajo devetih let osnovnega izobraževanja.

Razpoložljivost. V skladu s slovensko zakonodajo je osnovno šolanje obvezno in brezplačno, vendar je razpoložljivost osnovnega šolanja za Rome omejena zaradi pomanjkanja ustreznega izobraževanja učiteljev. Vzgojitelji in učitelji, ki delajo z romskimi otroki, so le redko deležni specifičnega usposabljanja, na primer o romski kulturi in jeziku, kar bi pripomoglo k vključevanju romskih otrok in odpravljanju negativnih stereotipov in nizkih pričakovanj. Trenutne pobude lokalnih izobraževalnih institucij in nevladnih organizacij so nezadostne.

Dostopnost. Pristojne oblasti si prizadevajo, da bi učencem iz revnejših romskih družin priskrbele brezplačno prehrano, učbenike in transport. A dolga pot do šole, prenatrpane in neogrevane hiše, slabe higienske razmere v romskih naseljih, pomanjkanje primernih oblačil in nezadostna finančna sredstva za pokrivanje stroškov izobraževanja še vedno onemogočajo, da bi lahko izkoristili vse prednosti izobraževanja.

[*“Nekateri živimo v barakah. Le kako naj gre otrokom dobro v šoli?” Pripadniki romske skupnosti, Slovenija, Marec 2006*]

Pomembno vlogo igrata tudi rasizem in diskriminacija. Glede na celotno populacijo so romski otroci neproporcionalno zastopani v šolah za otroke s posebnimi potrebami. V šolskem letu 2004/2005 je 8 odstotkov romskih šoloobveznih otrok obiskovalo posebne šole, medtem ko je bil med neromskimi otroki ta delež le enoodstoten.

Od šolskega leta 2003/04 pristojne službe večinoma podpirajo ustanavljanje mešanih razredov in Strategija za izobraževanje Romov iz leta 2004 zavrača ločevanje v izobraževanju. Vendar se kljub izboljšanju ločeni razredi in skupine za Rome v osnovnih šolah zakrijejo kot “dopolnilni pouk”. “Bršljinski model”, ki je bil prvič uporabljen v osnovni šoli Bršljin v Novem mestu, uvaja ločene skupine otrok, ki pri posameznih predmetih ne dosegajo zadostne uspešnosti. Ta model je naletel na kritike s strani slovenskih strokovnjakov za izobraževanje, saj dejansko spodbuja segregacijo, komisar za človekove pravice pri Svetu Evrope pa ga je poimenoval “korak nazaj od doseženih stopenj integracije”.

Sprejemljivost. Zaradi negativnih stereotipov imajo učitelji do romskih otrok nizka pričakovanja in druge diskriminatorne pristope.

[*“Romski otroci se ne zanimajo za fiziko ali matematiko, Mogoče se naučijo špansko, saj pogosto gledajo telenovele”*. Učitelj na osnovni šoli, **Slovenija, marec 2006**]

Obstoječi učni načrti ne predstavljajo romske kulture in tradicije vsem učencem. Multikulturni učni načrt, ki ga predvideva Strategija za izobraževanje Romov, še vedno ni uveljavljen. V nekaterih šolah naj bi se še vedno uporabljali stari učbeniki in učna gradiva “za Rome“, tudi takšna s skrajšanim učnim načrtom.

Zdi se, da so aktivnosti, ki jih osnovne šole in vrtci organizirajo v zvezi z romsko kulturo, predvsem odvisne od zavzetosti posamezne šole oziroma učitelja. Pogosto so omejene na aktivnosti v okviru Mednarodnega dneva Romov ali na igranje in petje romske glasbe.

Prilagodljivost. Zaradi jezikovnih preprek se romski otroci z zgolj osnovnim znanjem slovenščine težje vključujejo v osnovni šoli. Strategija za izobraževanje Romov predvideva, da bi bili romski otroci pred osnovno šolo vsaj dve leti deležni

predšolske vzgoje, a število romskih otrok, ki imajo dejansko dostop do predšolske vzgoje, ostaja nizko.

Projekt, namenjen standardizaciji romskega jezika v Sloveniji lahko štejemo za korak v pravo smer, vendar ukrepi za vključevanje romskega jezika v predšolske in šolske učne načrte, navedeni v Strategiji za izobraževanje Romov, še niso uvedeni.

Na pobudo šol ali preko projektov, ki jih financirajo mednarodni donatorji, je prišlo do zaposlitev romskih pomočnikov, ki naj bi pripomogli k premagovanju jezikovnih in drugih ovir, vendar se jih do sedaj še ni celovito in sistematsko vključilo v šolski sistem.

Priporočila

Bosna in Hercegovina, Hrvaška in Slovenija morajo nemudoma ukrepati in preprečiti diskriminacijo Romov v izobraževanju ter sprejeti dodatne ukrepe pri preprečevanju diskriminacije romskih otrok in uveljavljanju enakosti v izobraževanju. Med priporočili oblastem vseh treh držav, Amnesty International poziva, naj oblasti nemudoma:

- uveljavijo pristop k izobraževanju romskih otrok, ki bo temeljil na njihovi integraciji v šolski sistem, ki se prilagaja njihovim potrebam in kulturi.
- ustavijo diskriminacijo Romov v šolah, predvsem na Hrvaškem, in sicer tako, da nadzorujejo sestavo razredov in kjer je to potrebno aktivnosti učiteljev, ki delajo z Romi. Poleg tega naj poskrbijo za izobraževanje osnovnošolskih učiteljev, da bi pripomogli pri odpravljanju negativnih stereotipov in predsodkov o Romih. V Sloveniji naj tudi zagotovijo, da romskih otrok ne bodo pošiljali v posebne šole, razrede ali skupine samo zato, ker so Romi, in da segregiranih razredov ne prikrijejo kot dopolnilnega pouka.

Amnesty International oblasti tudi poziva, naj sprejmejo konkretne in usmerjene odločitve in zagotovijo:

- zadostno materialno podporo, na primer učbenike, hrano, transport in žepnino, za romske otroke iz najrevnejših družin,
- da bodo romska kultura, zgodovina in običaji Romov vključeni v učni načrt na vseh področjih ali šolah s pomembnim deležem romskih učencev
- da bo romski jezik na šolah s pomembnim deležem romskih učencev na voljo kot izbirni predmet tako za romske kot za neromske učence;
- sistemsko in celovito vključitev ter zaposlitev romskih pomočnikov in mediatorjev v vseh šolah in vrtcih s pomembnim deležem romskih otrok,

- dostop do dovolj dolgega obdobja predšolske vzgoje za romske otroke, da bi tako olajšali premagovanje jezikovnih in drugih ovir, s katerimi se v osnovni šoli srečujejo romski otroci,
- da bodo imeli vsi pripadniki romske skupnosti in njihovi zakoniti zastopniki pravico vsebinsko sodelovati pri razvoju ukrepov za vključevanje Romov v izobraževanje,
- razvoj celostnega pristopa pri spodbujanju šolske prisotnosti vseh šoloobveznih romskih otrok, med drugim s sodelovanjem socialnih delavcev, zagotavljanjem, da je pravica do izobraževanja v interesu otroka in v skrajnem primeru z uveljavljanjem zakonskih določil o obvezni prisotnosti,
- zadostna finančna in druga sredstva za polno uveljavitev nacionalnih akcijskih načrtov in strategij za izboljšanje dostopa do izobraževanja za Rome.

Na mednarodni ravni so medvladne organizacije v zadnjih letih tako v državah bivše Jugoslavije kot tudi druge spodbujale številne projekte in aktivnosti, povezane z Romi. Med cilje teh projektov spadata tudi zmanjševanje diskriminacije Romov in omogočanje vseh prednosti izobraževanja za romske otroke. Amnesty International poziva mednarodno skupnost - EU, Svet Evrope, Organizacijo za Varnost in Sodelovanje v Evropi, pristojne agencije ZN, Svetovno banko in države, ki so na tem področju v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem in v Sloveniji že prisotne - naj:

- skupaj z lokalnimi oblastmi podvojijo prizadevanja za spodbujanje vključenosti romskih otrok v izobraževanje, vključno z zagotavljanjem finančne in druge podpore.

Amnesty International poziva predvsem EU, naj:

- zagotovi, da bodo sedanje in prihodnje pobude, usmerjene na Rome, namenjene specifičnim problemom dostopa romskih otrok do izobraževanja, tako v državah članicah kot tudi v kandidatkah in morebitnih kandidatkah,
- zagotovi, da bo Generalni direktorat za izobraževanje in kulturo pri Evropski komisiji proaktivno spodbujal boj proti diskriminaciji romskih otrok na področju izobraževanja.